

УДК 364.122.8
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.242-246

Шкуро Валентина Петрівна

кандидат психологічних наук
асистент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
valentynashkuro@knu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-5893-1260>

Ворона Олександр Володимирович

Президент Співки громадських організацій людей з інвалідністю Києва, Україна
spilka_kiev@ukr.net

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Анотація. Мета статті – здійснити аналіз особливостей впровадження політики інклюзивності та доступності в процесі відновлення та розвитку громад та територій України. Застосовані методи дослідження: теоретичні – аналіз наукової літератури, з питань впровадження інклюзивності та доступності та його вплив на якість життя населення; узагальнення та систематизація отриманих результатів теоретичного аналізу з метою обґрунтування важливості зміни підходів до розвитку громад та територій. Емпіричні методи – спостереження, контент аналізу анкет зворотного зв'язку учасників навчальних програм. Здійснено теоретичний аналіз впливу впровадження інклюзивності та доступності територій та просторів на рівень суб'єктивного благополуччя людини; визначаються типові перешкоди, що виникають у процесі впровадження архітектурної доступності; актуалізується важливість перегляду та зміни підходів до впровадження доступності та інклюзивності в просторі громад і територій – від орієнтації на середньостатистичного «безособового» користувача до розуміння різноманіття громади та врахування потреб кожного. Авторами наводиться структура семінарів для підвищення рівня професійної компетентності фахівців, відповідальних на рівні громади за її інклюзивний розвиток та відбудову.

Ключові слова: інклюзивний дизайн, доступність, розвиток громад та територій, відбудова територій.

Вступ. Питанню психологічного благополуччя та здоров'я людини все більше та все частіше приділяється увага в середовищі науковців та урбаністів. Одним з вагомих факторів, що впливають на почуття суб'єктивного благополуччя людини, є вплив зовнішнього середовища, в якому вона перебуває. На сьогодні дизайн населених пунктів та громад не враховує потреби значної частини мешканців. Переважно планування розвитку територій відбувається на основі середніх статистичних показників, однак люди – це не цифри, а кожен мешканець громади є унікальним. Орієнтація на середні показники – це передумова виключення з суспільного життя та не врахування потреб мешканців, що знаходяться по обидва боки від «норми», що в свою чергу створює архітектурні перешкоди та бар'єри, що позбавляють багатьох людей можливості брати активну участь у житті громади. Це – неприйнятна та штучно створена форма соціальної ізоляції. Враховуючи, що протягом життєвого циклу людина володіє різним рівнем здібностей, потреб та обмежень, кожен може опинитися за межами норми та бути виключеним з суспільного та громадського життя.

Окрім правових підстав (подолання фізичних та стереотипних бар'єрів), необхідність змін процесу планування та розвитку територій, підсилює і демографічна ситуація у світі – збільшення кількості людей з інвалідністю (згідно з даними Світового Банку – 15% населення), що буде збільшуватися враховуючи тенденцію до старіння нації.

Тому все частіше обговорюються питання важливості впровадження нових підходів до планування та розвитку громад та територій, що повинні базуватися на загальнолюдських цінностях, принципах універсального дизайну та сприяти включенню всіх категорій населення. А це в свою чергу забезпечить благополуччя та підвищення якості життя кожного мешканця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ар-

хітектурне середовище будується та створюється з метою покращення якості життя його користувачів. Однак на практиці збудоване середовище, може виключати (екслюзувати) людину через невідповідність можливостям чи потребам потенційного користувача.

Важливість і вплив середовища на благополуччя та здоров'я людини визначені на рівні Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) і представленої нею в Міжнародній класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) [2]. МКФ вказує, що фактори середовища безпосередньо впливають на всі складові функціонування людини та можуть створювати ризики обмеженню її життєдіяльності. Фактори середовища утворюють фізичне, соціальне оточення та середовище відносин і ставлень, де люди живуть і проводять свій час. Ці фактори є зовнішніми для людей і можуть чинити позитивний чи негативний вплив на продуктивність особи як члена суспільства, її здатність виконувати бажані дії чи завдання. Архітектурні перешкоди та бар'єри позбавляють багатьох людей можливості брати активну участь у житті громади [1]. Обмеження життєдіяльності не є атрибутом особи, а швидше сукупністю умов, багато з яких обумовлені соціальним середовищем. Отже, розв'язання проблеми вимагає соціальних дій і це – колективна відповідальність суспільства в цілому. Ця відповідальність полягає в тому, щоб упровадити зміни в процес розвитку та створення навколишнього середовища, що необхідні для забезпечення повної участі осіб, які є або ризикують бути виключеними з певних сфер суспільного життя. Це – питання ставлення або ідеології, що вимагає соціальних змін, які на політичному рівні стають питанням прав людини та поваги до унікальності кожного громадянина [2].

Наукові знання та дослідження про те, як антропогенне середовище може впливати на якість життя, швидко зростає. Все частіше з'являється

взаємозв'язок між поняттями «міське середовище» та «суб'єктивне благополуччя» (subjective well-being). Останнє може досягатися також і через різні способи взаємодії з міським навколишнім середовищем. Цікавим у даному фокусі постає робота науковця кафедри міського та регіонального планування факультету ландшафту та суспільства Норвезького університету природничих наук Kostas Mouratidis. Дослідник пропонує концептуальну модель взаємозв'язку між архітектурним середовищем та суб'єктивним благополуччя людини. Антропогенне середовище (землекористування, транспортна система, урбаністичний дизайн та житло), через способи взаємодії, такі як подорожі, дозвілля, робота, соціальна взаємодія, житлове благополуччя, емоційний відгук та здоров'я, сприяє досягненню суб'єктивного благополуччя (задоволеність життям, емоційне благополуччя, щастя) [6, с.2-5].

Важливість нового підходу та парадигми в плануванні розвитку міст та дизайну території відзначено і в Новій програмі розвитку міст (New Urban Agenda), де зафіксована важливість зміни парадигми, заснованої на науці про міста, і встановлені стандарти та принципи планування, будівництва, розвитку, управління й покращення міських територій [3].

Особливої уваги заслуговує урбанізація, що є однією з домінуючих демографічних тенденцій ХХІ століття. У 2018 році 55% населення проживало в містах; прогнозується, що до 2050 року цей показник становитиме 68%.

Тривалий час навколишнє архітектурне середовище створювалося, базуючись на припущенні про середню, нормотипову людину. У минулому проблема доступності та інклюзивності архітектурного середовища розглядалася як результат індивідуального відхилення від «норми». Людина, яка потребувала особливих умов доступності, була «винятком», а отже, «проблемною». Згідно цього підходу, найбільш поширеною відповіддю на потребу в створенні доступності, було облаштування спеціальними допоміжними об'єктами в інфраструктурі простору (пандус, широкі двері тощо). Однак такий підхід підтверджує думку, що маломобільні категорії населення є виключенням із правил і стигматизують їх, змушуючи використовувати, наприклад, окремі вхід, який часто розташований з іншого боку будівлі. Також часто ці модифікації є доповненнями, наступними кроками, а не результатом запланованого дизайну [5]. Не менше негативний даний підхід здійснює і на розуміння споживачів інклюзивного дизайну та доступності, вказуючи, що тільки люди з інвалідністю потребують доступності. Хоча значимий він є для 30% мешканців, а переваги від створення доступності та інклюзивності отримує все населення. Дизайн міст є рукотворним і має здійснюватися з урахуванням людського різноманіття та життєвого циклу людини.

Урбаністичний дизайн в Україні переважно залишається на рівні пострадянських стандартів, коли все проєктувалося для використання «більшістю». Специфічні потреби й унікальність інших користувачів не враховувалися, адаптація середовища до потреб людей з інвалідністю, сімей з дітьми раннього віку, людей похилого віку не відбувалася.

Типовими перешкодами для створення доступності в Україні є:

- умовне створення доступності: спостерігається, коли створюються вибіркові елементи, що повинні забезпечити доступність та інклюзивність, але вони не придатні для використання через невідповідність державним будівельним нормам чи потребам

користувачів;

- відсутність міжвідомчого підходу до створення доступності: один елемент, що забезпечує доступність, відповідає потребам користувача та стандартам, однак інший - створює перешкоди. Типовим прикладом може бути архітектурно доступний об'єкт соціального призначення, однак зупинка громадського транспорту та пішохідний перехід до даного об'єкту соціального призначення не враховують потреби користувача та унеможливають вільний та безбар'єрний доступ до нього;

- відсутність усвідомлення значення доступності в забудовників або власників будівель: немає розуміння, що безбар'єрне середовище важливе і потрібне не тільки для маломобільних категорій населення, а й для всіх мешканців чи гостей населеного пункту;

- відсутність усвідомлення важливості доступного середовища з боку громадян: навіть якщо забудовник чи власник створюють умови доступності, то громадяни їх нищать або використовують для власних цілей (спеціально відведені місця для паркування осіб з інвалідністю майже завжди зайняті машинами відвідувачів, які не є представниками цільової групи; туалети для осіб з інвалідністю перетворюють на склад для технічного обладнання; мешканці будинків через зайвий шум просять відключити звуковий сигнал світлофору, тощо);

- відсутність комплексного підходу до створення доступного, інклюзивного середовища: врахування потреб тільки представників маломобільних категорій населення призводить до виключення та ігнорування потреб інших потенційних користувачів [4].

Намагаючись вирішувати питання доступності та сприяти впровадженню інклюзивного середовища, важливо усвідомлювати, що:

- архітектурні перешкоди та бар'єри позбавляють багатьох людей можливості брати активну участь у житті громади, це - неприйнятна та штучно створена форма соціальної ізоляції;

- запровадження нового підходу до будівництва та архітектури – перехід від «безособового планування» до включення потенційних користувачів у всі етапи створення чи реконструкції об'єкту чи території;

- необхідне запровадження ефективних інструментів для підвищення рівня професійної компетентності та професійної діяльності фахівців, відповідальних за будівництво чи реконструкцію будівель або середовища.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей впровадження політики інклюзивності та доступності в процесі відновлення та розвитку громад та територій України. **Методи дослідження:** теоретичні – аналіз наукової літератури, з питань впровадження інклюзивності та доступності та його вплив на якість життя населення; узагальнення та систематизація отриманих результатів теоретичного аналізу з метою обґрунтування важливості зміни підходів до розвитку громад та територій. Емпіричні методи – спостереження, контент аналізу анкет зворотного зв'язку учасників навчальних програм.

Виклад основного матеріалу. За останні роки Україною затверджено Державні Будівельні Норми В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд, Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні. Дані нормативно-правових документи чітко регламентують на рівні національних та міжнародних політик необхідність інклюзивного розвитку громад та територій, сприяння включенню кожного мешканця та покращення якості життя громадян.

Однак проблема впровадження інклюзивності та доступності часто пов'язана з недостатньою обізнаністю серед спільноти архітектурного дизайну про практику інклюзивного проектування, а також з відсутністю інструментів і структур для сприяння застосування інклюзивного дизайну серед профільних фахівців. Виникає гостра потреба в підвищенні рівня професійної компетентності спеціалістів, що сприятиме побудові інклюзивного середовища, зменшенню рівня виключення та ізоляції мешканців та здійснення діяльності відповідно до принципів інклюзії, різноманітності, справедливості та доступності.

Одним з інструментом підвищення рівня професійної компетентності фахівців, відповідальних за провадження інклюзивності та доступності, є проведення навчальних семінарів. В рамках даної статті хочемо презентувати досвід та результати діяльності проекту «Впровадження архітектурної доступності та інклюзивності в територіальних громадах України», що був реалізований Спілкою громадських організацій людей з інвалідністю Києва, в партнерстві з фондом імені Фрідріха Ебберта в Україні та Київ-

ською обласною військовою адміністрацією в жовтні- грудні 2022 році. Однією з складових проекту була організація серії навчальних семінарів для відповідальних представників територіальних громад Київської області щодо особливостей впровадження універсального дизайну та інклюзивності.

Метою навчальних семінарів було підвищення рівня обізнаності та професійної компетентності фахівців, відповідальних за впровадження доступності та інклюзивності в простір громад. Було розроблено 3 навчальні семінари, зміст яких розкривав тематику від загальних принципів важливості впровадження доступності та інклюзивності до особливостей здійснення даної діяльності в різних сферах життєдіяльності. Семінари розроблено на основі провідних міжнародних практик та досвіду, з врахуванням норм національного законодавства.

В таблиці 1 Структура навчальних семінарів, представлено тему, мету та змістові блоки кожного з навчальних заходів, реалізованих в рамках проекту «Впровадження архітектурної доступності та інклюзивності в територіальних громадах України».

Таблиця 1

Структура навчальних семінарів

Перший семінар	
Тема	Впровадження інклюзивного дизайну як невід'ємної складової розвитку громад та населених пунктів
Мета	Сприяти формуванню спільного бачення щодо впровадження політики з інклюзивного розвитку громад та населених пунктів
Змістові блоки	- поняття «інклюзивного дизайну»; - відмінність інклюзії від ексклюзії; - визначав споживачів інклюзивного дизайну; - презентував нормативно-правову базу з даного питання; - переваги від впровадження інклюзивного дизайну для розвитку громади, області, країни в цілому; - роль та сферу повноважень очільників та фахівців громад у сфері впровадження доступності та інклюзивності.
Другий семінар	
Тема	Інклюзивний дизайн в інфраструктурі громад та територій
Мета	Підвищити рівень усвідомлення та розвинути базові навички щодо впровадження інклюзивності та доступності в інфраструктуру громад та територій.
Змістові блоки	- актуальність впровадження інклюзивного дизайну в інфраструктуру громад та територій; - особливості забезпечення доступності будівель та споруд; - особливості забезпечення доступності транспортної інфраструктури
Третій семінар	
Тема	Впровадження доступності та інклюзивності рекреаційних зон та дитячих ігрових майданчиків
Мета	Підвищити рівень усвідомлення та розвинути базові навички щодо впровадження інклюзивності та доступності в рекреаційних зонах громад.
Змістові блоки	- представлення важливості рекреаційних зон у житті громади та кожного її мешканця; - поняття «дитячих ігрових майданчиків», комфортних для кожного користувача; - принципи забезпечення інклюзивності дитячих ігрових майданчиків; характеристику елементів, що забезпечують доступність та інклюзивність дитячих ігрових майданчиків.

Учасниками семінарів стали представники всіх районів Київської області. З метою забезпечення оптимальної кількості учасників кожного семінару, було створено навчальні групи, що об'єднали фахівців з 2-3 районів області. Загалом 200 фахівців взяло участь в навчальних заходах.

В процесі розробки та створення навчальних заходів для дорослих важливо дотримуватися принципів навчання дорослих людей, де провідне місце займає практико орієнтованість знань та матеріалу, що надається. Саме тому, значну увагу було приділено можливості здобуття практичного досвіду учасниками навчання. Для цього завчасно кожною громадою області було підготовано інформацію про об'єкт соціального призначення та висновки за результатами моніторингу його архітектурної доступності. Під час проходження учасниками навчальних семінарів, їм

було запропоновано переглянути результати попереднього моніторингу, та за потреба внести в нього корективи.

За результатами проведених семінарів можна зробити висновки, що все більше фахівців стають обізнаними з питанням доступності та інклюзивності; високим є рівень обізнаності в фахівців щодо нормативно-правових стандартів впровадження доступності; відбувається розширення розуміння користувачів доступності та інклюзивного дизайну. Є чітка мотивація та бажання створювати простір, комфортний для людей та зручний у використанні.

Щодо змісту семінарів, учасниками були надані дуже позитивні відгуки. Високу оцінку отримала тематика навчальних заходів та їх інформаційне наповнення. Новим для учасників була тема доступності та інклюзивності рекреаційних зон та дитячих ігрових

вих майданчиків. За відгуками учасників навчальних заходів, участь у семінарі змінила їх професійні погляди на важливість доступності та інклюзивності і їх професійну роль у забезпечення та супроводі даного питання.

Однак спостерігається також і ряд викликів, що можуть стати на заваді в процесі подальшої відбудови та розвитку територій України.

- На національному та регіональному рівнях присутнє чітке розуміння важливості впровадження доступності та інклюзивності в просторі громад. Однак на рівні громад значний фокус зосереджено на інших актуальних питаннях сьогодення – забезпечення доступу населення до електроенергії, облаштування укріттів, підтримка внутрішньо переміщених осіб тощо. Представниками місцевих громад питання впровадження доступності та інклюзивності сприймається як неактуальне та завчасне. Однак питання впровадження доступності виникає під час розроблення проєктів відновлення/побудови пошкоджених об'єктів. І без їх врахування в проєкті відновлення/побудови вимог універсального дизайну в майбутньому буде отримано результат, що не задовольнятиме потреби всіх мешканців громади. В ході проведення семінарів на цьому було здійснено особливі акценти.

- Питання доступності сприймається як економічно затратне та не виноситься в пріоритет в процесі відновлення/відбудови об'єктів інфраструктури, в умовах обмеження ресурсів. Громади отримали нові важливі фінансові навантаження для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, забезпечення укріттів, наявності електроенергії, підвищення обороноздатності держави та території. Це призвело до зменшення місцевих бюджетів. Тому інвестиції для створення доступності людей з інвалідністю сприймаються як непосильні чи недоречні. Однак важливо враховувати факт, що більшість ресурсів, спрямованих на відбудову об'єктів інфраструктури, надаються в спеціальних чи грантових коштах, додаткових фінансових інвестицій з боку громад не потрібно. Не менш важливим є факт, що проєктування доступного, безбар'єрного простору є економічно доцільнішим, ніж подальше дооблаштування вже відновленого об'єкту з метою впровадження в ньому елементів універсального дизайну. Однією з важливих тез семінару була: «краще передбачити та врахувати принципи доступності в процесі розробки проєкту відновлення/побудови об'єкту, ніж вносити зміни в уже відремонтований/побудований, що не завжди є можливим». На зміну установки «доступність – це дорого», були презентовані успішні практики впровадження доступності: як глобальні, економічно затратні, так і локальні проєкти, що потребують значно менших фінансових інвестицій та є недорогими.

- Питання доступності сприймається фрагментарно, наприклад як наявність пандусу, доступного туалету чи ще якогось елементу. Під час проведення семінарів, акцент робився на важливості комплексного підходу, що ґрунтується на принципах універсального дизайну та врахування різноманітності потреб користувачів і відвідувачів. Було наголошено на важливості комплексного підходу до створення доступного простору.

- Неможливість впливу територіальних громад на всі об'єкти соціальної інфраструктури, що підлягають відновленню/відбудові. Враховуючи різний рівень підпорядкування об'єктів, представники територіальних громад можуть здійснювати вплив тільки на заклади, що підлягають їх підпорядкуванню. Наголошується на важливості налагодження міжвідом-

чої та міжрівневої взаємодії з метою створення комфортних умов для всіх користувачів. Адже навіть, якщо об'єкт соціального призначення не підпорядковується територіальній громаді, його користувачами є мешканці цієї громади.

- Близьким є питання розмежування сфер компетенцій та можливостей впливу фахівців територіальної громади. Для прикладу, за ремонт дороги, що одразу підлягає використанню декількома територіальними громадами або ж за будівництво різних її складових, відповідальні різні фахівці – проїжджа частина, тротуар, пішохідні переходи тощо. Необхідно передбачити можливість налагодження взаємодії з метою досягнення кращих результатів та задоволення потреб кінцевих користувачів, для яких сфери повноважень не матимуть значення.

- Залучення представників громади та потенційних користувачів до всіх етапів відбудови та розвитку громад та території, починаючи з моменту розробки концепції дизайну і до моменту оцінки результатів проєкту. Оскільки саме для задоволення їх потреб та покращення їх якості життя і відбувається процес будівництва чи відбудови. Важливим є запровадження оцінки рівня відповідності пропонованого проєкту будівництва чи реконструкції потребам та можливостям всіх потенційних користувачів.

З моменту повномасштабного вторгнення росії, інфраструктура України зазнала значних руйнувань. На різних рівнях відбувається процес обговорення післявоєнного розвитку країни, створюються проєкти та ініціативи з залучення коштів та ресурсів для оптимізації даного процесу. Однак процес відбудови та відновлення країни неможливий без орієнтації на сучасні підходи в міському плануванні та дизайні. Питання доступності простору повинно бути одним з обов'язкових та ключових, адже воно має безпосередній вплив на рівень якості життя населення та рівень їх соціального благополуччя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного теоретичного дослідження та контент аналізу анкет зворотного зв'язку учасників навчальних семінарів було визначено особливості впровадження політики інклюзивності та доступності в процесі відновлення та розвитку громад та територій України. Підтверджено, що на сьогодні, дизайн громад та територій тільки частково враховує потреби значної частини мешканців, особливо гостро це стосується представників вразливих категорій населення - людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, етнічних меншин батьків з малими дітьми тощо. Проведене дослідження продемонструвало взаємозв'язок між доступністю та інклюзивністю простору та рівнем його комфорту для населення. Розроблена та реалізована програма навчальних семінарів демонструє свою ефективність та позитивні відгуки від учасників. Комплексний підхід до підвищення професійної компетентності фахівців сприяє побудові середовища, що враховує потреби всіх користувачів та попереджує соціальну ізоляцію та виключення. Чітко виділено ключові перешкоди, що унеможливають ефективне забезпечення доступності та інклюзивності в громадах та територіях України: недостатній рівень обізнаності щодо важливості впровадження доступності та інклюзивності на рівні громад; прагнення економії та нерациональних витрат коштів; фрагментарне впровадження доступності; обмеженість впливу представників громад на будівництво/відновлення їх територій та об'єктів; відсутність міжвідомчої взаємодії та низький рівень залучення представників цільових груп та населення

до процесу планування та дизайну об'єктів та територій. Потребує детальнішого підтвердження ефективності запропонованих освітніх матеріалів за допомогою емпіричного дослідження з використанням

інструментів якісного та кількісного аналізу даних; дослідження та розробка інструментів, що сприяють підвищенню рівня доступності та інклюзивності збудованого середовища.

Список використаної літератури

1. Азін В.О., Байда Л.Ю., Грибальський Я.В., Красюкова-Еннс О.В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. Київ: б.в., 2013. 128 с.
2. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: МКФ. URL: <https://moz.gov.ua/mkf/>
3. Нова програма розвитку міст. URL: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda>
4. Сучасні теорія і практика соціальної реабілітації: монографія / О.В.Чуйко, А.В.Кунцевська, О.М.Тохтамиш та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 336 с.
5. Aragall F. European Concept For Accessibility. Luxembourg: EuCAN, 2003. 112 с.
6. Mouratidis K. Urban planning and quality of life: A review of pathways linking the built environment to subjective well-being. 2021. *Cities*, 115, 103229

References

1. Azin, V.O., Baida, L.Yu., Hrybalskyi, Y.V., & Krasnyukova-Enns, O.V. (2013). *Dostupnist ta universalnyi dyzain* [Accessibility and universal design]. B.v. [in Ukrainian]
2. Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia, obmezhenia zhyttiedialnosti ta zdorovia: MKF [International classification of functioning, limitations of vital activity and health]. <https://moz.gov.ua/mkf/> [in Ukrainian]
3. Nova prohrama rozvytku mist [New urban development program]. <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda> [in Ukrainian]
4. Chuyko, O.V., Kuntsevska, A.V., Tokhtamysh, O.M. et al. (2021). *Suchasni teoriia i praktyka sotsialnoi rehabilitatsii* [Modern theory and practice of social rehabilitation]. Kyivskiy universytet. [in Ukrainian]
5. Aragall, F. (Ed.). (2003). *European Concept For Accessibility*. EuCAN.
6. Mouratidis, K. (2021). Urban planning and quality of life: A review of pathways linking the built environment to subjective well-being. *Cities*, 115, 103229.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2023 р.
Стаття прийнята до друку 04.04.2023 р.

Shkuro Valentyna

Candidate of Psychological Sciences, Assistant
Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Vorona Oleksandr

President of Kyiv Municipal League of Public Organizations of People with Disabilities
Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF ACCESSIBILITY AND INCLUSIVENESS IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF COMMUNITIES AND TERRITORIES OF UKRAINE

Abstract. Since the full-scale invasion of russia, the infrastructure of Ukraine has suffered significant destruction. The post-war country development is being discussed at various levels, projects, and initiatives. However, the process of rebuilding and restoring of the communities is impossible without orientation to modern approaches in urban planning and design. The issue of inclusivity should be one of the mandatory, because it has a direct impact on the quality of life of the population and the level of their social well-being and social inclusion. The article carries out a theoretical analysis of influence of inclusiveness implementation and architectural accessibility of building environment on the level of subjective well-being of a person. We determined the typical obstacles that arise in the process of implementation of architectural accessibility; presented the importance of changing approaches to the implementation of accessibility and inclusiveness in the building environment – from focusing on the average statistical «impersonal» user to understanding the diversity of users and taking into account the needs of everyone. The authors present the structure of seminars to increase the level of professional competence of specialists responsible at the community level for its inclusive development and reconstruction. The seminars were held during September-December 2022 in Kyiv region. Based on the results of the analysis of the seminars course and the content analysis of the participants' feedback questionnaires, the key challenges that may become an obstacle in the process of further reconstruction and development of the territories of Ukraine are identified.

Key words: inclusive design, accessibility, development of communities and territories, reconstruction of territories.